

О. А. ПОСВІСТАК, канд. іст. наук, доцент, ХНУ, Хмельницьк

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПОВСЯКДЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ У 30- Х РР. XX СТ. НА ПРИКЛАДІ ПОДІЛЛЯ

На основі аналізу архівних джерел та літератури досліджується повсякдення представників сільської інтелігенції: матеріальне забезпечення, правовий статус, особливості основної роботи, додаткових навантажень тощо.

Ключові слова: повсякдення, інтелігенція, правовий статус, соціальний статус.

Вступ. Історія повсякденності – це особлива галузь соціальної історії. Вона дозволяє проаналізувати динаміку життя простих людей: побут, умови проживання, раціон харчування, соціальну адаптацію, а також відстежити ті фактори, які впливають на формування свідомості та норм поведінки, соціально-політичні уподобання тощо. За радянських часів цей напрям в історіографії не розроблявся, адже аналіз антропологічних вимірів історії суперечив методології марксизму.

В останні роки активізувався інтерес дослідників до вивчення повсякденності. Так, варто відмітити роботи О. Удада, в яких автор аналізує методологію досліджень повсякдення, що допомагає вносити нові імпульси в історичну науку, спонукає звернутися до нових тем і проблем та здійснити аналіз історіографії [1-3]. Значну увагу аналізу повсякденного життя у своїх працях приділила О. Коляструк [4-6]. Особливостям громадської роботи, як чинника повсякденного життя вчителя, присвячена робота Г. Єфіменко; повсякденне життя етнічних меншин у міжвоєнну добу аналізує в своїй монографії Л. Якубова [6; 8]. Особливо варто відзначити колективну монографію «Нариси повсякденного життя Радянської України в добу непу (1921 – 1928)». В контексті вивчення життя основних класів, соціальних верств та етнічних спільнот українського суспільства значна увага приділяється аналізу повсякдення вчителя школи соціального виховання [9]. Проте, попри цілу низку робіт, історія повсякдення потребує подальшого дослідження.

Метою даної роботи є спроба показати особливості повсякдення сільських вчителів у 1930-х рр. У цей час були згорнуті процеси українізації, унеможливилась свобода творчості, посилювався ідеологічний тиск, який перейшов у масові репресії. Це впливало на свідомість інтелігенції, і на особливості щоденного життя її представників. Тоталітарний режим зробив усе для досягнення своєї мети – керувати не лише діями, а й способом мислення людей.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що на початку 1930-х рр. забезпеченість вчительськими кадрами подільських початкових шкіл, була незадовільною. Тут працювали 56,8 % вчителів зі слабкою підготовкою, а решта 42,8 % взагалі без належної освіти [10, арк. 12]. У зв'язку з цим, ЦК КП(б)У зажадало від НКО вжити заходів з підготовки вчителів, але при цьому звертаючи

особливу увагу на їх соціальне походження [11, с. 1-4]. Ситуація з потребою у вчительських кадрах ускладнювалася й тим, що згідно з рішеннями ЦВК і РНК СРСР від 4 липня 1930 р. запроваджувалося загальне обов'язкове семирічне навчання [12, с. 32]. Передбачалося термінове розгортання мережі педагогічних інститутів, технікумів, спеціальних педагогічних курсів, організувалися короткотермінові педагогічні курси для безробітних, які закінчили школи-семирічки та професійні школи [12, с. 38]. Владні структури дбали про збільшення числа партійців та робітників серед вчителів, як засобу політичного контролю над ними [13, арк. 2]. Однак за даними Вінницького обкому КП(б)У, в 22 районах членами партії були лише 3, 8 % вчителів, комсомольцями – 30 %, 66 % – позапартійні [14, арк. 5].

Держава у погоні за контролем над освітньою інтелігенцією висуває нові, продиктовані потребою часу форми – рух відмінників та ударників народної освіти, де партійці та члени ВЛКСМ мали б зіграти ключову роль. Однак ці сподівання не виправдалися, оскільки через відсутність необхідної фахової підготовки вони не змогли очолити рух за покращення навчання та виховання [15, арк. 60].

У 1930-х рр. поширеною була така форма стимуляції вчительської інтелігенції, як організація «соціалістичного змагання» між окремими вчителями чи школами, що здебільшого скочувалося у площину формалізму. Соцзмагання велося на «краще виконання постанов партії про школу» з поширення «соціалістичних методів праці – соцзмагання та ударництва». Воно зосереджувалося і на якісному виконанні повсякденних обов'язків, що рекламувалося, як форма «соціалістичної свідомості» [16, арк. 4, 5, 82]. Але ці та інші заходи не змогли задовольнити ні кадрового голоду, та забезпечити різкого покращення якості процесу навчання і виховання. Так, у Любарському районі Вінниччини у 1932-33 навчальному році переважна більшість учителів отримала освіту на курсах, педагогів із вищою чи бодай середньою освітою не вистачало. Звичайно, за таких умов важко говорити про високий рівень знань, отримуваних учнями. Владні ж структури більше хвилювало незадовільне використання в школах марксистсько-ленінської методології як основи процесу навчання та виховання [17, арк. 7].

Компартійній верхівці потрібні були нові кадри у системі освіти, які б не були виховані у дусі національних традицій. Саме тому в резолюції пленуму ЦК КП(б)У від листопада 1933 р., який розглядав питання здійснення національної політики, підкреслювалося: «Одне з найважливіших завдань у галузі проведення національної політики є зміцнення органів наркомосу, особливо обласних і районних органів, витриманими партійними силами, поліпшення компартійної та комсомольської роботи серед учительства, виховання учительських мас у дусі пролетарського інтернаціоналізму» [18, с. 261-272]. В основі такого виховання, як засвідчив подальший перебіг подій, було гоніння за одіозними особами. За свідченнями заступника наркомату освіти А. Хвилі, з березня 1933 р. по січень 1934 р. зі шкіл України звільнили близько 4 тисяч «націоналістів» [19, с.3].

Попри це були спроби і освітньої інтелігенції, і владних структур вдосконалити роботу школи та усунути деякі недоліки. Так, у 1935 р. Вінницький обласний відділ народної освіти засвідчив істотне підвищення кваліфікації вчителів та покращення

результатів їх роботи. Наприклад, учителька Вінницької школи №14 домоглася того, що усі учні третього класу писали диктант без жодної помилки [20, с. 1].

Формування «радянської» інтелігенції проходило в умовах постійної матеріальної скрути, що аж ніяк не сприяло її соціальній активності. Постановою колегії Наркомторгу від 2–3 вересня 1930 р. за № 204, на 1930–1931 рр. були погоджені такі норми постачання вчителів: хліба з розрахунку на 1 педагога – 600 г на день, його утриманню – 300г; круп – 800 г на місяць учителю та 400 г утриманню; цукру – по 400 г щомісячно, соняшникової олії відповідно щомісяця, по 250 та 100 г [21, арк. 51]. У Фельштинському районі, наприклад, на сім'ю вчителя із 5 – 6 осіб виділяли на 2 місяці 200 г мила, а тканини не виділяли зовсім [21, арк. 25]. Часто і таке мізерне забезпечення залишалися лише на папері Так, за вересень 1930 р. педпрацівники Меджибіжського району не одержали хліба взагалі. Після звернення до райторгвідділу та правління райспоживспілки як компенсацію за 2550 кг житнього борошна їм запропонували отримати від райвно спочатку відповідну кількість ячмінного, а згодом лише 400 кг ячмінного борошна [21, арк. 84]. Вчителям Гусятинської школи Чемеровецького району за травень 1932 р. відпустили лише по 12 кг борошна та по 800 г цукру [22, арк. 75, 87].

У 1933 р. у Бершадському, Жмеринському, Янушпільському районах голови сільських рад систематично затримували зарплатню вчителям попри те, що кошти були [23, арк. 81]. Владні структури до контролю матеріального забезпечення вчителів долучали і органи ДПУ. У червні 1934 р. обласний відділ народної освіти відправив листа завідувачам районних відділів освіти, в якому вимагав упродовж двох днів скласти комісію за участю представників ДПУ, уповноваженого РНК та РВНО і провести інвентаризацію зерна, муки, круп, фуражу у всіх установах народної освіти і не пізніше 2 липня передати акт до обласного відділу [24, арк. 222].

Не кращими були справи і з заробітною платнею. Наприклад, вчитель першого розряду і концентру у Чемеровецькому районі отримував 82 крб; другого розряду – 93 крб; третього та четвертого – 102 крб. Вчителі другого концентру отримували, відповідно 120, 137 та 150 крб. Зарплатня завідувача школи першого концентру становила 271 крб. [25, арк. 108]. При цьому, оплата праці сільського і міського вчителя відрізнялася. Станом на 1937 р. вчителі 1–4 класів у містах отримували 282 крб., у селах – 226 крб. на місяць, вчителі 5–7 класів – відповідно 341 і 286 крб., вчителі 8–10 класів – 372 і 336 крб. [26, арк.110].

Нагального розв'язання потребувала проблема будівництва нових шкіл та реконструкції наявних. Так, у Вінницькій області станом на 1930 р. у 68 районах зводилися нові шкільні будівлі в сільській місцевості, але розраховані вони були лише на 20 тис. учнів, що не задовольняло потреби [27, арк. 29]. Не кращою була й матеріальна база шкіл. Наприклад, школа в с. Мілівці Кам'янець-Подільського району не опалювалася, і школярі ледь відсиджували перший урок. У вікнах не було скла, вони були забиті дошками та заклеєні папером, внаслідок чого в класах панувала темрява [28, арк. 11 зв.]. Школярі не мали одягу та взуття і через це в деяких селах відвідували школу лише 25 – 30 % дітей [29, с. 4].

На матеріальному становищі шкіл позначалися також взаємовідносини між вчителями та представниками місцевих органів влади. Показовим у цьому є конфлікт учителів школи с. Баранівка з головами колгоспу і сільської ради [30, с. 2]. Справа полягала в тому, що школа на 7 комплектів учнів мала лише 4 класні кімнати: без ремонту, з малою площею та поганим освітленням. Зимом школа не опалювалася, на прохання вчителя допомогти з доставкою дров влада не реагувала, через що відвідування занять учнями впало до 70%. Керівництво колгоспу відмовилося забезпечувати учням гарячі сніданки, а вчителі по півтора місяці не отримували зарплатні.

Вчителі працювали в умовах постійної нестачі підручників. До прикладу, школам національних меншин взагалі не виділялися підручники з української та російської мов [31, арк. 35]. У 1932 р. спостерігалися випадки, коли вантажі з підручниками залежувалися на станціях чи навіть поверталися назад у видавництво, тому що їх не викупували; часто одержані в районі підручники доставлялися до шкіл з великим запізненням [31, арк. 20, 38].

Незадовільним був санітарний стан багатьох шкіл. У 1933 р. перевірка виявила педикульоз у багатьох школярів навіть міських шкіл. У зв'язку з цим, з 25 листопада по 15 грудня оголосили декадник чистоти, упродовж якого вчителі мали перемити усіх дітей у лазнях, не допускати до навчання хворих учнів, влаштувати роздягальні, систематично проводити санітарний огляд і організувати постачання їх білизною за рахунок батьків та коштів з асигнувань на матеріальну допомогу учням [32, арк. 30].

Складно проходила й робота з прищеплення школярам культурних навичок. За свідченнями працівників Вінницького обласного відділу народної освіти, спостерігалися випадки, коли вчителі приходили до класу в брудних чоботах, з не причесаним волоссям та з довгими брудними нігтями [33, арк. 12], попри те, що Вінницький ОВК 29 вересня 1933 р. видав постанову, відповідно до якої усі вчителі та робітники політосвітніх установ обов'язково мали проходити щомісячний медичний огляд, наслідки якого заносилися до персональної медичної книжки [32, арк. 40]. Для покращення санітарного стану шкіл та забезпечення їх водою у нових приміщеннях почали влаштовувати водогін та каналізацію [34, арк. 2].

У багатьох школах навіть в зимовий період замість того, щоб вчитися, педагоги керували роботою учнів у колгоспах. Так, у лютому 1931 р. учні Озаринецької школи Могилівського району займалися очищенням насіння, в Клебанській школі Тульчинського району вчителі замість виконання своїх прямих обов'язків проводили роботу з підготовки до сівби [35, арк.1]. Крім того, організовувалися шкільні ловецькі бригади, котрі мали відловлювати ховрахів, хом'яків, кротів, амбарних та водяних пацюків і здавати до заготівельних пунктів союзпушнини [36, арк. 312].

Ускладнювало відносини освітньої інтелігенції з владою на місцях те, що подекуди голови сільських рад вимагали від вчителів проводити навчання у дві зміни, а у вивільнений час використовували шкільні приміщення для своїх потреб [37, арк. 25]. Крім того, сільські ради самовільно могли закривати окремі групи в школах, відмовлялися забезпечувати школи паливом і виплачувати вчителям зарплатню, що викликало низку скарг до районних відділів народної освіти [38, арк.

130]. Про неунормованість роботи шкіл свідчить те, що у міських школах підвищеного типу навчальний рік закінчувався 1 липня, натомість у сільській місцевості – 1 квітня [39, арк. 72].

Освітню інтелігенцію продовжували навантажувати додатковими обов'язками. Відомо, наприклад, що учителю О. Матвійчуку, котрий працював у с. Польова Тернава Солобковецького району, доводилося брати участь у «викачуванні хліба» під час голодомору 1932–1933 рр. [40, с.13-17]. Хлібоздачу в районі забезпечували секретар райкому партії, парторг та він – педагог. Для цього О. Матвійчука звільнили від обов'язків вчителя на місяць. Він згадував, що для успішного проведення кампанії село розбили на чотири ділянки, в кожній з яких був створений штаб і доведений план хлібоздачі. Штаби працювали цілодобово. У жнива активно застосовувалися навіть фізичні засоби впливу на селян – кожен керівник штабу мав зброю: нагани, обрізи. Члени штабу були озброєні залізними палицями, загостреними на кінцях, щоб знаходити закопане зерно. У кого був немолочений хліб, того в пасхальну ніч під дулом гвинтівок змушували молотити при світлі ліхтаря. Щоночі до сходу сонця з кожного штабу 5 – 6 підвід навантажувалися хлібом і відправлялися на збірний пункт біля кооперації. Там під звуки музики колона з хлібом вирушала до станції. У селі план хлібоздачі виконали з перевищенням. У козачок (дружин засуджених) реквізували усе до зернини. Водночас цей вчитель виконував обов'язки завідувача колгоспної їдальні, працював на молочному заготівельному пункті, організовував бригади косарів щоб косити сіно, був членом пожежної команди.

Вчителі налагоджували роботу піонерських та комсомольських організацій, адже, крім повсякденної роботи в школі, вони виконували й позакласну. Наприклад, у с.Тарасівка Солобковецького району учитель керував підготовкою вистави для дітей до річниці жовтня, виступом шкільного музичного гуртка перед батьками, організував виставку досягнень учнів, вів гурток авіамоделізму, результатом роботи якого мав бути запуск повітряної кулі [41, с. 5]. Виконання цих обов'язків вимагало надзвичайно широкої підготовки, якої вчителі здебільшого не мали.

Щоб приховати прогалини у знаннях учнів керівництво та вчителі шкіл часто вдавалися до «окозамилування», свідомо завищуючи показники успішності. Так, директор школи Вільховий повідомив про те, що успішність з російської мови у 7 класі становила 93 %, тоді як насправді ця цифра складала – 4, 1% [42, арк. 61-62].

У другій половині 1930-х рр. зросла кількість шкіл. Станом на 1935 р., у Вінницькій області нараховувалося вже 3350 шкіл, але якість навчання не покращилася [43, с. 3]. Обласна газета «Більшовицька правда» зазначала, що в школах тісно, у них антисанітарний стан, навчання проходить у дві чи три зміни, поширене хуліганство, за поведінкою дітей поза школою ніхто не стежить; що вчителі мали б не лише навчати, але й виховувати охайність і любов до колективної праці, поширювати «більшовицьке виховання» через проведення конференцій батьків, залучення до керівництва школою партійних, комсомольських, піонерських, радянських і профспілкових організацій [44, с. 1]. Популярності набув досвід вчителів єврейської неповно-середньої школи на Бершадщині, де ефективно діяла конференція батьків, педагоги також відвідували учнів вдома [45, с. 3].

З середини 1930-х рр. пильна увага у регіоні приділялася роботі вчителів у школах для національних меншин. Педагоги часто працювали без навчальних програм і підручників. Слабким було і методичне керівництво районних відділів народної освіти. Інструктори, які відвідували школи, здебільшого не володіли єврейською та польською мовами. [46, с. 3].

У другій половині 1930-х рр. найголовнішою проблемою діяльності школи була катастрофічна нестача належних кадрів учителів. Через це, на одного вчителя станом на 1937 р. припадав 51 учень [47, арк. 33]. Великим було і педагогічне навантаження. Деякі вчителі мали тижневе навантаження 28 – 30 годин замість 15 – 18 [42, арк. 61-62]. Негативні наслідки мало і те, що на виконання постанови ЦК ВКП(б) від 16 травня 1935 р. «Про педологічні викривлення в системі наркомосу» був спрощений підхід до оволодіння сучасними технологіями навчання. Педологія вважалася псевдонаукою [47, арк. 33 зв.]. Низькими були темпи створення нових підручників, яких не вистачало.

У звіті третьої обласної партійної конференції (травень 1937 р.) підкреслювалося, що область потребує 4397 вчителів [42, арк. 33]. Тільки у Чемеровецькому районі не вистачало трьох мовників, чотирьох учителів соціальної економії, двох фізики та математики, двох агробіології тощо [49, арк. 2]. Органи ж управління освітою, в першу чергу, дбали про формування політичних орієнтирів вчительства. Так, наприклад, характеризуючи вчителів Проскурова, представники районного відділу народної освіти констатували ріст їх політичного рівня в результаті самостійного опрацювання «Короткого курсу історії ВКП(б)». Підкреслимо, що майже у всіх школах міста провели теоретичні конференції, в яких взяли участь 100 % педагогів. Переважна більшість учительства працювала дільничними агітаторами, членами окружних комісій з виборів до обласних та міських рад народних депутатів, обійшовши водночас безпосередні обов'язки вчительства. На передній план висувалися не професійні здібності педагогів, а примат політичної доцільності. Це мало негативний вплив на якісні параметри праці вчительських, науково-педагогічних кадрів, які не вдалося належним чином забезпечити і до кінця 1930-х рр. На Поділлі у 1937 р. із 14798 вчителів 10100 не мали навіть середньої освіти [50, арк. 9]. При вивченні 49 анкет учителів Кам'янець-Подільської області виявилось що у 1939 році лише 20 % педагогів мали стаж роботи 20 років і більше [42, арк. 1-63]. В деяких районах не було жодного працівника освіти, стаж роботи якого б перевищував 9 років [51, арк. 1]. В цей період у Кам'янець-Подільській області 57,6 % вчителів мали стаж до 5 років, 31,5 % – до 10 років, 8,5 % – 10-25 років і 2,5 % – понад 25 років. За даними Кам'янець-Подільського обласного комітету КП(б)У, на 1938-39 навчальний рік в області не вистачало 1700 вчителів [52, арк. 61-62].

Висновки. Таким чином, у 1930-х рр. сільські вчителі Поділля, багато з яких були виховані вже за радянських часів, мали проводити в життя ті політичні ідеали, які диктувала влада. Вчителів залучили до ліквідації неписьменності, організації роботи піонерських і комсомольських організацій, проведення насильницької колективізації, реквізицій майна під час голодомору 1932–1933 рр. Попри збільшення загальної кількості навчальних закладів влада ліквідувала школи національних меншин. Водночас щодо матеріального забезпечення чітко вимальовувався залишковий принцип. Через це педагоги перебували на межі матеріальної скрути.

Список літератури: 1. Удод О. Історія повсякденності: проблеми методології та джерелознавства / Удод О. // Історія в школах України. - 2005. - 4. С. 40-45. 2. Удод О. Історія повсякденності як провідний напрям української історіографії / О. Удод // Краєзнавство. - 2010. - №3. - С. 6 - 9. 3. Удод О. Житло і побут в структурі повсякденного життя українців (30-ті роки ХХ ст.) / О. Удод // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. - Київ, 2003. - №8. - с.311 - 320. 4. Коляструк О. Історія повсякденності в сучасній українській історіографії / О. Коляструк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. - К., 2012. - Вип. 17. - С. 5 - 9. 5. Коляструк О. Реалії повсякдення науково-освітньої інтелігенції Поділля в 20-х рр. ХХ ст. / О. Коляструк // Освіта, наука, культура на Поділлі. Зб. наук. праць. — Кам'янець - Подільський, 2009. - Т. 9. - С. 265 - 275. 6. Коляструк О. Субкультура української інтелігенції у перше радянське десятиліття: вимір повсякденного у політичному просторі / О. Коляструк // Література та культура Полісся: збірник наукових праць. Вип. 58. Проблеми філології, історії та культури ХХ століття у сучасних дослідженнях. - Ніжин, 2010. - С. 294-299. 7. Єфіменко Г. Громадська робота як чинник повсякденного життя вчителя / Г. Єфіменко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. Вип. 15 / Відп. ред. С. Кульчицький. - К., 2006. - С. 108 - 131. 8. Якубова Л. Повсякденне життя етнічних меншин Радянської України у міжвоєнну добу / Л. Якубова. - К., 2011. - 338 с. 9. Нариси повсякденного життя радянської України в добу непу (1921–1928 рр.): Колективна монографія / Відп. ред. С. Кульчицький: В 2 ч. — Ч 2. — К., 2010. — 382 с. 10. Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької області), ф.Р.337, оп. 1,спр. 574, 485 арк. 11. Резолюція ЦК КП(б) У на доклад Наркомпросу Про стан та перспективи загального навчання на Україні // Бюлетень народного комісаріату освіти. - 1928. - 4 - 11 серпня. - С. 1 - 4. 12. Закони та розпорядження в справі народної освіти. Систематизований збірник з передмовою заступника народного комісара освіти О. Полоцького / [упоряд. М. Глейзер]. - Х., 1931. 13. Держархів Вінницької області, ф.Р. 2700, оп.9, спр. 463, 63 арк. 14. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України), Ф. 2717, Оп.3, спр. 1759, 49 арк. 15. Держархів Хмельницької області, ф. Р. 338, оп. 5, спр. 56, 64 арк. 16. Там само, ф. Р. 3143, оп. 1, спр. 111, 86 арк. 17. Держархів Вінницької області, ф. П. 136, оп.4, спр.140, 124 арк. 18. Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики партії. Резолюція об'єднаного пленуму ЦК і КК КП(б)У на доповідь тов. С. В. Косіора, ухвалена 22 листопада 1933 р. // Червоний шлях. - 1933. - № 8 - 9. - С. 261 - 272. 19. Хвыля А. В боротьбе за строительство украинской советской культуры / А. Хвыля // Известия. - 1934. - 17 января. - С. 3. 20. Півроку навчання в школах // Більшовицька правда. - 1936. - 8 січня. - С. 1. 21. ЦДАВО України, ф. 2717, оп.3, спр.115, 202 арк. 22. Держархів Хмельницької області, ф. Р. 3143, оп. 1, спр. 84, 124 арк. 23. Держархів Вінницької області, ф. П. 136, оп. 4, спр. 279, 89 арк. 24. Держархів Хмельницької області, ф.Р. 3143, оп.1, спр. 118, 268 арк. 25. Там само, спр. 108, 84 арк. 26. Держархів Вінницької області, ф. П. 136, оп. 9, спр. 437, 393 арк. 27. Держархів Хмельницької області, ф. П. 3, оп. 1, спр. 365, 117 арк. 28. Там само, спр. 67, 29 арк. 29. Про школу // Прикордонна комуна. - 1931. - 18 березня. 30. Ваграменко А. Безпритульна школа / Ваграменко А // Більшовицька правда. - 1936. - 3 січня. - С. 2. 31. Держархів Хмельницької області, ф. Р. 3143, оп. 1, спр. 101, 176 арк. 32. Там само, спр. 91, 153 арк. 33. Там само, спр. 129, 118 арк.

34. *Держархів Хмельницької області*, ф. Р. 1211, оп. 2, спр. 68, 360 арк. 35. *ЦДАВО України*, ф. 166, оп. 10, спр. 67, 41 арк. 36. *Держархів Хмельницької області*, ф. Р. 3143, оп. 1, спр. 99, 479 арк. 37. *Там само*, ф. Р. 626, оп. 1, спр. 52, 160 арк. 38. *Там само*, спр. 38, 249 арк. 39. *Держархів Хмельницької області*, ф. Р. 3143, оп. 1, спр. 117, 106 арк. 40. *Спогади В. Матвійчука* / [із особистого фонду В. С. Прокопчука]. – Зошит 5. – 38 с. 41. *За соціалістичне село* (Солобківці). – 1935. – 5 листопада. – С. 4. 42. *Держархів Хмельницької області*, ф. Р. 338, оп. 5, спр. 43, 250 арк. 43. *Дітям – хорошу книжку* // *Більшовицька правда*. (Вінниця). – 1935. – 18 березня. – С. 3. 44. *За більшовицьке виховання дітей* // *Більшовицька правда*. (Вінниця) . – 1935. – 6 березня. – С. 1. 45. *Хірге Б.* Конкурс батьків на краще виховання дітей / Б. Хірге, І. Балтер // *Більшовицька правда*. (Вінниця) . – 1935. – 4 березня. – С. 3. 46. *Єврейська середня школа потребує керівництва* // *Більшовицька правда*. (Вінниця) . – 1935. – 10 березня. – С. 3. 47. *ЦДАГО України*, ф.1, оп. 7, спр. 7174, 36 арк. 48. *Там само*, спр. 7174, 36 арк. 49. *Держархів Хмельницької області*, ф. Р. 3143, оп. 1, спр. 129, 118 арк. 50. *Там само*, ф. Р. 902, оп. 1, спр. 13, 44 арк. 51. *Там само*, ф. Р. 338, оп. 5, спр. 56, 64 арк. 52. *Там само*, ф. Р. 338, оп. 5, спр. 19, 20 арк.

Надійшла до редколегії 23.10.2013 р.

УДК 371(477.43) «19»: 058.237

Повсякдення сільських вчителів у 1930-х рр. на прикладі Поділля / О. А. Посвістак // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. - № 61 (1034). – С. 103-110. Бібліогр.: 52 назви.

На основе анализа архивных источников и литературы исследуется повседневность представителей сельской интеллигенции: материальное обеспечение, правовой статус, особенности основной работы, дополнительных нагрузок и т. п.

Ключевые слова: повседневность, интеллигенция, правовой статус, социальный статус.

Based on the analysis of archival sources and literature the everyday life of representatives of the rural intelligentsia is studied: their financial support, legal status, peculiarities of basic work, extracurriculum activities etc.

Keywords: everyday life, intelligentsia, legal status, social status.